

กรุงเทพ

วันจันทร์ที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 ปีที่ 15 ฉบับที่ 4799

ธุรกิจ

<http://www.nationgroup.com>

หน้า ๑

ร้อยแปดวิถิตัดมัน

■ ยศ สันตสมบัติ

ข้าวไทยในเว็อมมือจรสลดชีวภาพ

สหรัฐมักกล่าวหาประเทศไทยว่า "ทำการค้าอย่างไม่ยุติธรรม" หากประเทศเหล่านี้ไม่ยอมรับและถือปฏิบัติตามกฎหมายสิทธิบัตรซึ่งเปิดโอกาสให้เกิดการผูกขาดสิทธิในทรัพยากรชีวภาพ หากแต่โดยเนื้อแท้ความจริง สหรัฐเองต่างหากที่กำลังดำเนินกิจการค้าอย่างไม่ยุติธรรมในการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมของประเทศโลกที่สามโดยไม่จ่ายค่าตอบแทน

ขาวคราวเกี่ยวกับการที่สหรัฐเตรียมจดทะเบียนสิทธิบัตรข้าวพันธุ์ใหม่ที่ปรับปรุง (หรือจะพูดให้ชัดคือขโมย) สายพันธุ์มาจากข้าวหอมมะลิของไทย ได้สร้างความกังวลต่ออนาคตของข้าวไทยซึ่งเป็นสินค้าส่งออกสำคัญของประเทศ การที่ประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐมาแย่งทรัพยากรชีวภาพสำคัญของประเทศเล็ก ๆ อย่างบ้านเรา ยิ่งอาจซ้ำเติมปัญหาของชาวนาไทยที่มีอยู่มากมายให้หนักหน่วงรุนแรงขึ้นอีก ประเด็นดังกล่าวจึงสร้างความริ้วฉานของสายสัมพันธ์อันดีระหว่างมิตรประเทศให้เกิดขึ้นได้โดยง่าย

อันที่จริง ประเด็นเกี่ยวกับปัญหาทรัพยากรชีวภาพและทรัพย์สินทางปัญญาไม่ใช่ประเด็นใหม่ นักวิชาการและองค์กรพัฒนามากมายได้กระตุ้นเตือนรัฐบาลไทยมาเนิ่นนานนับสิบปีเกี่ยวกับความสำคัญของปัญหานี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกยุคปัจจุบันซึ่งเป็นยุคของเทคโนโลยีชีวภาพ

ความพยายามในการผูกขาดความรู้และเทคโนโลยีเกี่ยวกับการผลิตอาหารและยา โดยการขโมยความรู้และทรัพยากรพันธุกรรมที่พัฒนาขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวนาไร่ชาวนาในประเทศโลกที่สาม ผ่านการให้ความช่วยเหลือทางด้านงานวิจัยและค้นคว้าทางการเกษตร แล้วในภายหลังจึงใช้กฎหมายสิทธิบัตรทรัพย์สินทางปัญญามาเป็นเครื่องมือในการแย่งชิงทรัพยากร เพื่อผูกขาดและสร้างกำไรจากพันธุกรรมพืชและยาเหล่านั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีกจนน่าจะเป็นบทเรียนเพื่อจดจำและเรียนรู้เพื่อป้องกันตัวกันได้แล้ว

กรณีข้าวหอมมะลิของไทยนับเป็นตัวอย่างคลาสสิกได้เช่นเดียวกับเป็ล้าน้อยและทรัพยากรพันธุกรรมอื่นๆ ที่ถูกต่างชาติปล้นชิงไป ทั้งๆ ที่ประเทศเขาไม่มีข้าวเป็นพืชถิ่น

นักวิชาการหลายท่านเชื่อว่า อาณาบริเวณที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน คือ ศูนย์กลางหรือแหล่งกำเนิด (center of origin) ของการเพาะปลูกข้าวเป็นแห่งแรกของโลก

ด้วยสมมติฐานที่ว่า บริเวณใดมีความหลากหลายของสายพันธุ์พืชชนิดใดชนิดหนึ่งมากที่สุด บริเวณนั้นน่าจะเป็นแหล่งกำเนิดของสายพันธุ์พืชชนิดนั้น ไทยเรามีสายพันธุ์ข้าวป่ากว่า 700 สายพันธุ์และมีสายพันธุ์ข้าวที่พัฒนาขึ้นจากสติปัญญาของชาวนาไร่ชาวนามากกว่า 20,000 สายพันธุ์ จึงนับได้ว่ามีความหลากหลายของสายพันธุ์มากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก หากแต่ในปัจจุบัน สายพันธุ์ข้าวเหล่านี้ได้สูญหายไปอย่างรวดเร็ว และสายพันธุ์จำนวนมากไม่น้อยหลุดรอดจากการควบคุมของเราไปอยู่ตามสถาบันวิจัยระดับนานาชาติ เช่น IRRI

สถาบันวิจัยพันธุกรรมพืชประเภทนี้ได้รับการจัดตั้งขึ้นทุกภูมิภาคทั่วโลก โดยหลักการแล้ว สถาบันเหล่านี้จะทำหน้าที่เก็บรวบรวมสายพันธุ์พืช โดยความร่วมมือของหน่วยงานราชการและหน่วยงานวิจัยทางการเกษตรของประเทศเหล่านั้นเพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการปรับปรุงสายพันธุ์พืชในอนาคตหากแต่ในทางปฏิบัติ สถาบันวิจัยเหล่านี้คือกลไกในการเก็บรวบรวมทรัพยากรพันธุกรรมเพื่อให้โจรสลัดชีวภาพในคราบนักวิทยาศาสตร์ของประเทศมหาอำนาจ มาฉกฉวยช่วงชิงไปใช้ประโยชน์ทางการค้า โดยอ้างความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และการเกษตร เพื่อสร้างความชอบธรรมในการขโมยเรื่อยมา

การค้าพืชผลทางการเกษตรในตลาดโลก การมุ่งแสวงหากำไรอันเป็นสรณะของธุรกิจโดยทั่วไป รวมทั้งสถาบันวิจัยทางการเกษตรระดับประเทศและระดับนานาชาติ ได้กระทำการเพื่อสร้างภาพลวงตาให้เราเชื่อว่าเมล็ดพันธุ์พืชพื้นบ้านที่เกษตรกรพัฒนาขึ้นเป็นเมล็ดพันธุ์ที่ไร้ค่าและไม่สมบูรณ์โดยมอง

ข้ามความเป็นจริงว่าเมล็ดพันธุ์พื้นบ้านเหล่านี้ ได้ผ่านกระบวนการคัดสรร ทั้งจากธรรมชาติ และจากสติปัญญาของเกษตรกรมานานหลายชั่วอายุคน เมล็ดพันธุ์ที่ก่อกำเนิดในห้องทดลองของสถาบันวิจัย ได้รับการขนานนามว่าเป็นเมล็ดพันธุ์ก้าวหน้า (advanced) ในขณะที่เมล็ดพันธุ์พื้นบ้านกลับถูกเรียกขานว่าเป็นเมล็ดพันธุ์ล้าหลัง (primitive)

การจัดลำดับขั้นให้กับเมล็ดพันธุ์ในลักษณะเช่นนี้เป็นการสร้างภาพลวงตาให้เกิดความเชื่อผิดคิดว่าเมล็ดพันธุ์พืชพื้นบ้านของเราไม่มีคุณค่าคู่ควรแก่การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์นอกจากนั้นการจัดให้เมล็ดพันธุ์พืชพื้นบ้านเป็นสิ่งไร้ค่า ยังเอื้ออำนวยให้บรรษัทข้ามชาติในซีกโลกเหนือ ใช้ประโยชน์จากสายพันธุ์ของเมล็ดพืชเหล่านี้ โดยถือเป็นเพียง "วัตถุดิบ" ที่ไร้ราคาค่างวด ประเทศอุตสาหกรรมต้องการยึดครองสิทธิในการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางพันธุกรรมของประเทศโลกที่สาม โดยไม่ต้องเสียค่าตอบแทน แต่ในทางกลับกันผลผลิตที่ได้จากต้นทุนของทรัพยากรชีวภาพและสติปัญญาของชาวไร่ชาวนาในประเทศโลกที่สามกลับถูกปล้นชิงไปจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญาผลผลิตเหล่านี้ได้รับการจดทะเบียนสิทธิบัตรและได้รับการปกป้องจากกฎหมายระหว่างประเทศ

ประเด็นเรื่องสิทธิบัตรของสายพันธุ์พืชกำลังสร้างปัญหาทางการเมืองระดับนานาชาติ

ที่ยังคงไม่มีคำตอบชัดเจนขึ้นแก่หลายประการด้วยกัน โดยเฉพาะปัญหาเกี่ยวกับความเป็นเจ้าของและการควบคุมทรัพยากรพันธุกรรมปัญหามีอยู่ว่าการปรับเปลี่ยนสายพันธุ์ของพืชแทบทุกชนิด มิได้เริ่มต้นจากความว่างเปล่า หากแต่เริ่มต้นจากสายพันธุ์ชนิดต่างๆ ที่เป็นของผู้อื่นโดยวิถีชีวิตและจารีตประเพณีมาตั้งแต่ต้น

ประการที่สอง พันธุกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพมิใช่เป็นการสร้างยีน (genes) ใหม่ แต่เป็นเพียงการเคลื่อนย้ายยีนที่มีอยู่แล้วในสายพันธุ์เดิม การนำเอายีนมาถือเป็น "สิ่งมีค่า" สำหรับการจดสิทธิบัตร เป็นแนวทางที่อันตรายอย่างยิ่งสำหรับการประเมินค่าของทรัพยากรพันธุกรรม การนำเอายีนมาถือเป็นสิ่งมีค่าเป็นการใช้ประโยชน์จากชีววิทยาอย่างผิดฝาผิดตัว โดยเนื้อแท้ความจริงแล้ว สรรพชีวิตที่มีความซับซ้อนได้ผ่านกระบวนการวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติมานาน อีกทั้งยังมีคุณูปการแห่งการคัดสรรสายพันธุ์ของเกษตรกรในประเทศโลกที่สาม หากแต่ภูมิปัญญาความรู้ของชาวบ้านเหล่านี้กลับถูกลดคุณค่าลงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของ "วัตถุดิบ" เท่านั้น

การจดสิทธิบัตรยีนจึงเป็นการลดคุณค่าของสิ่งมีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่นลงเป็นเพียง "สินค้า" ที่สามารถอ้างความเป็นเจ้าของได้ เฉกเช่นทรัพย์สินส่วนตัว กระบวนการลด

คุณค่าของสรรพสิ่งและองค์ความรู้ของท้องถิ่นและของประเทศเล็กๆ อาจช่วยเอื้ออำนวยความสะดวกสำหรับการตักตวงผลประโยชน์ทางการค้า หากแต่การกระทำเยี่ยงนี้ได้ละเมิดจวบจ้วงต่อศักดิ์ศรีของชีวิตและวัฒนธรรมของคนไทยและประชากรในประเทศโลกที่สามอื่นๆ ที่ถูกโจรสลัดพันธุกรรมขโมยความรู้และทรัพยากรไปในลักษณะเดียวกัน

ประเทศมหาอำนาจบางประเทศ เช่น สหรัฐฯ ขอบเข้มาตรการทางการค้าเป็นเครื่องมือในการบังคับให้ประเทศโลกที่สามยอมรับและถือปฏิบัติตามกฎหมายสิทธิบัตร และทรัพย์สินทางปัญญา สหรัฐฯมักกล่าวหาประเทศโลกที่สามว่า "ทำการค้าอย่างไม่ยุติธรรม" หากประเทศเหล่านี้ไม่ยอมรับและถือปฏิบัติตามกฎหมายสิทธิบัตรซึ่งเปิดโอกาสให้เกิดการผูกขาดสิทธิในทรัพยากรชีวภาพ หากแต่โดยเนื้อแท้ความจริงสหรัฐฯเองต่างหากที่กำลังดำเนินกิจการค้าอย่างไม่ยุติธรรมในการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมของประเทศโลกที่สามโดยไม่จ่ายค่าตอบแทน และยังทำกำไรเป็นจำนวนมหาศาลโดยมิได้แบ่งปันผลกำไรเหล่านั้นให้แก่เจ้าของเดิมของสายพันธุ์ที่นำมาใช้เลย มะเขือเทศปา (lycopersicon chom-relewskii) ซึ่งนำไปจากเบรูเมื่อปี 1972 ได้ทำกำไรให้อุตสาหกรรมแปรรูปมะเขือเทศของสหรัฐฯเป็นเงินถึง 8 ล้านดอลลาร์ต่อปี แต่ประเทศเปรู ซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรพันธุ

กรรมนี้ ไม่เคยได้รับส่วนแบ่งจากผลกำไรเหล่านั้นเลย

จากข้อมูลของนักวิชาการตะวันตกเอง พันธุ์พืชพื้นบ้านของประเทศต่างๆ ได้ทำกำไรให้กับภาคการเกษตรของสหรัฐฯเป็นเงินกว่าปีละ 340 ล้านดอลลาร์ในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1976-1980 สายพันธุ์พืชพื้นบ้านได้ทำประโยชน์ให้กับระบบเศรษฐกิจของสหรัฐฯเป็นจำนวนเงินประมาณ 66,000 ล้านดอลลาร์ คิดเป็นจำนวนเงินมากกว่าหนี้สินระหว่างประเทศของเม็กซิโกและฟิลิปปินส์รวมกันเสียอีก สายพันธุ์เหล่านี้ล้วนแล้วแต่ถูกฉกฉวยไปโดยไม่มี การจ่ายค่าตอบแทน

แต่เดิมมานั้น ประเทศโลกที่สามส่วนใหญ่เห็นตรงกันว่า ทรัพยากรพันธุกรรมเป็น "มรดกร่วม" (common heritage) แทบทุกประเทศมีทัศนคติคล้ายกันว่า เราไม่ควรนับเอาพืชและสัตว์เป็นส่วนหนึ่งของระบบสิทธิบัตร แสดงความเป็นเจ้าของจนกระทั่งเริ่มมีการนำเอาเทคโนโลยีชีวภาพมาปรับเปลี่ยนแนวคิดเรื่องการเป็นเจ้าของรูปแบบของชีวิตชนิดใหม่ๆ เทคโนโลยีชีวภาพได้ทำให้มนุษย์เริ่มแสดงตนเป็นเจ้าของรูปแบบของชีวิตอื่นๆ คักยภาพของกรรมวิธีในการปรับเปลี่ยนยีนลดคุณค่าของสิ่งมีชีวิตลงเป็นเพียงองค์ประกอบของยีนกลุ่มหนึ่งเท่านั้น

พัฒนาการแห่งการค้นคว้าทดลองทางวิทยาศาสตร์นานหลายศตวรรษ ถูกลดคุณค่าลงเป็นเพียงรูปแบบหนึ่งของการแสวงหากำไรจากการใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อกำหนดรูปแบบของชีวิต การมุ่งแสวงหาประโยชน์ทางการค้า ได้ดับบังคุณค่าแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่นของเกษตรกรในประเทศโลกที่สาม ซึ่งได้ทำการอนุรักษ์และพัฒนาสายพันธุ์พืชชนิดต่างๆ มานานนับพันปี ด้วยเหตุนี้เอง ข้ออ้างที่ว่าทรัพย์สินทางปัญญาจะเป็นที่ยอมรับได้ ก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นได้รับการค้นคิดในห้องทดลองโดยกลุ่มคนที่สวมใส่เสื้อคลุมชุดขาว เป็นการมองพัฒนาการทางวิทยาศาสตร์ในลักษณะเหยียดผิวพันธุ์

อคติที่แฝงเร้นอยู่ในประเด็นเรื่องทรัพย์สิน

ทางปัญญา เมื่ออยู่อย่างน้อยสองประการด้วยกัน อคติประการแรก คือ ความคิดที่ว่าปัญญาและแรงงานของเกษตรกรในประเทศโลกที่สามไม่มีคุณค่าแต่อย่างใด ในขณะที่แรงงานของนักวิทยาศาสตร์ตะวันตกช่วยเพิ่มคุณค่าให้กับสายพันธุ์ใหม่อคติประการที่สองคือการวัด "คุณค่า" โดยใช้กลไกตลาดเป็นเกณฑ์ตัดสิน โดยความเป็นจริงแล้วการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการทางพันธุกรรมของสายพันธุ์พืชนานชนิด เป็นผลจากการทำงานและการสั่งสมภูมิปัญญาของเกษตรกรในสังคมต่างๆ มานานหลายพันปี ความสำเร็จเหล่านี้ย่อมมีคุณค่ามากไปกว่าการทำงานเพียงในช่วงเวลาไม่กี่ปีที่ผ่านมาของนักวิทยาศาสตร์ และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือบ่อยครั้งนักที่นักวิทยาศาสตร์เป็นเพียงผู้ฉกฉวยและรับเอาผลประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมที่ชาวไร่ชาวนาได้รังสรรค์ขึ้น ดังกรณีของข้าวหอมมะลิเป็นพยานยืนยันอย่างชัดเจน

คุณูปการของเมล็ดพันธุ์จากสติปัญญาและแรงงานของเกษตรกรมีคุณค่ามหาศาลทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและนิเวศวิทยา การจำกัดคุณค่าไว้เพียงภายในระบบตลาด ย่อมมิใช่เหตุผลที่มีน้ำหนักเพียงพอสำหรับการปฏิเสธคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมทั้งคุณค่าของผลิตผลจากธรรมชาติ ประเด็นสำคัญประการนี้ช่วยชี้ให้เราเห็นข้อบกพร่องแห่งตรรกะของระบบตลาดได้อย่างชัดเจน

การฉกฉวย ทักทักและปล้นชิงผลผลิตจากธรรมชาติและภูมิปัญญาของชาวนาไทยมาเป็นทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อจดสิทธิบัตรแสดงความเป็นเจ้าของ จึงมิได้วางอยู่บนพื้นฐานของเหตุผลแต่ประการใด การลดคุณค่าของทรัพยากรพันธุกรรมลดเป็นเพียงสินค้าและทรัพย์สินส่วนบุคคล จึงวางอยู่บนพื้นฐานของการใช้อำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง และเป็นรูปแบบหนึ่งของลัทธิอาณานิคมทางการค้าสมัยใหม่ของโจรสลัดชีวภาพเท่านั้นเอง